

5. A jól kiérlelt munkához csupán néhány apróbb pontosítást fűzhetünk. Mindenekelőtt azt említem, hogy annak a mintegy félezer honfitársunknak, akiket napjainkban *Prágai*-ként tartunk számon, családnevének keletkezését FARKAS TAMÁS állításával elmentésben a motiváció kiindulási alapjaként nem feltétlenül kell a történelmi Magyarországon kívül eső cseh főváros nevére visszavezetni (vö. 29). A Trianon előtti országhatáron belül ugyanis két Prágáról, Gácsprágáról és Sümegprágáról is számot adhatunk. Mindkettő képezhetette alapját a névállomány természetes rétegének, noha azt sem zárhatjuk ki kategorikusan, hogy a szóban forgó lexikai típus családneveinek egy része névváltoztatásnak köszönheti a létét. Természetesen tudom, hogy SZENTIVÁNYI kézikönyve maga is említ három olyan esetet, amikor *Prágai*-ra változtatták családnevüket az érintettek. Közülük két család *Práger*-ről kérvényezte a magyarosítást. Ez utóbbiak azt a gyanúnkot erősíthetik, hogy valóban a cseh főváros is állhat az eredeti és a felvett név motivációs hátterében.

6. Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy FARKAS TAMÁS olyan munkával ajándékozta meg a szakmát, amely nemcsak nyelvészek, történészek és más társadalomtudományi szakterületek képviselői számára foglalja össze a névváltoztatással kapcsolatos, ezredfordulóra felhalmozódó legfontosabb ismereteket, hanem a nagyközönség érdeklődésére is számot tarthat.

VÖRÖS FERENC

**FENYVES KATALIN: KÉPZELT ASSZIMILÁCIÓ? NÉGY ZSIDÓ
ÉRTELMISÉGI NEMZEDÉK ÖNKÉPE**
Corvina, Budapest, 2010. 299 lap

1. FENYVES KATALIN munkája, melynek alapja az ELTE Történettudományi Doktori Iskolájában 2008-ban megvédett doktori disszertációja, a magyarországi zsidó identitás alakváltozatait és változásait vizsgálja a „hosszú 19. század” folyamán. A kérdést az ön-reprezentáció szempontjából, a zsidó értelmiség által létrehozott autobiografikus szövegek (pl. önéletírások, visszaemlékezések, naplók, levelezések) alapján teszi vizsgálatá tárgyává. Fontos forrása SZINNYEI „Magyar írók élete és munkái” című írói lexikona, melynek mintegy 30 ezer címszava közt közel másfél ezer zsidó születésű szerző bemutatása szerepel, 317 esetben a szerzők által szolgáltatott adatokból megírt formában.

2. FENYVES KATALIN kutatásaiban meghatározó szerepet játszik a személynevek – a névadás, névhasználat, névváltoztatás –, valamint a nyelvhasználat, a többnyelvűség és a nyelvváltás kérdésköre és tanulságaik. Az emberöltőnyi időszakokat átfogó, azaz az egyes nemzedékeket bemutató nagy fejezetek élén állnak rendre a beszédes neveket, a változóban lévő névhasználatot, illetve a személynévhasználat új jellegét tárgyaló szakaszok – a személynevek identitásjelző értékét emeli ki ezáltal is a szerző. Egyes, a nevekhez kapcsolódó momentumokat életszerű részletességgel idéz fel; máskor statisztikai jellegű

eredményeket közöl, SZINNYEI adatait például más – zsidó, illetve kontrollcsoportként evangélikus – névkorpuszok összetételével vetve össze.

Az „előfutárokról” szólva elsősorban a nyelvhasználat kérdéseivel, amellet a II. József-féle, a zsidók számára a német családnevek felvételét implikáló névrendelet előzményeivel és következményeivel foglalkozik. Az első nemzedék esetében már az egyénnévadás alakulását is tárgyalja, szól egyes zsidó családnevek sajátosan reális motivációjáról – pl. Ágai Adolf apja a *Rosenzweig* nevet a határon átérve, egy ott nyíló vadrózsabokorról választotta (44) –, valamint a családnév-változtatások kezdeteiről.

Legrészletesebben a második nemzedék, azaz az 1811–1840 közt születettek személynéveit vizsgálja a szerző. Bemutatja az egyénnevek állományát és – HAJDÚ MIHÁLY adatait is hasznosítva – a nevek karakterének változásait, a családnevek esetében pedig a névmagyarosítások kezdeteit, a névválasztás jellemzőit és a családi háttérrel való összefüggéseket. A névváltogatás jelenségéről szólva megjegyzi, hogy a zsidók számára ez megkönnyíthette a józsefi névrendelet elfogadását és – bár Munk Adolf apja szerint „a név megváltoztatása az első bűn istenfélő bócher számára” (83) – a névváltoztatást is.

A harmadik nemzedék esetében az egyénnévadás divatjának változásai mellett a családnév (és olykor a teljes név akár nem hivatalos) megváltoztatása ismét nagyobb figyelmet érdemel ki. Érdemes megjegyeznünk, hogy e generáció ismert névváltoztatásainak harmada 1881–82-re, tehát a névmagyarosítások fénykorának kezdőéveire tehető.

A negyedik, azaz az 1871–1900 között született nemzedék család- és egyénnévanyagát a szerző nemcsak önmagában, de – újszerű módon – a névegyüttes szempontjából, közelebbről a kulturális kongruencia, illetve az akkulturáció foka szerint is vizsgálja. Arányszámokkal szemlélteti, hogy a *Jenő*, *Géza*, *Dezső* stb. nevek elsősorban magyar, avagy magyarosított családnév mellett, míg a *Jakab*, *Móric*, *Lipót* stb. nevek legkevésbé ilyenek mellett fordulnak elő (215). Mindez az adott családok akkulturációs stratégiájának, hajlandóságának kifejezéseként értékelhető.

3. A kötet vonatkozó – összterjedelmét tekintve csekély, de hangsúlyos – részleteiből kirajzolódik a polgárosodó korabeli zsidóság névhasználatának képe, a változások jellemző tendenciái. Az egyénnevek közt a keresztény és zsidó névnek egyaránt megfelelő *József* végig őrzi vezető helyét. Az első nemzedékben a *Mózes* egyre ritkábbá, míg a *Móric* gyakoribbá válik. A harmadik nemzedékben a *József* és a *Mór* mögé fölzárkóznak a magyarság körében divatba jött (*Gyula*, *Sándor*) keresztnevek, s a negyedik nemzedékre a család- és egyénnevek kulturális összhangja is jól megfigyelhető jelenséggé válik.

A családnevek esetében a névmagyarosítások aránya természetesen kiemelkedőnek számít. A felvett névanyag változatossága magas fokú, azaz a névváltoztatások erős individuációt is jelentenek. Szembetűnően rajzolódik ki a KARÁDY VIKTOR és KOZMA ISTVÁN monográfiájából (Név és nemzet. Bp., 2002) ugyancsak ismert folyamat: az első két nemzedék esetében a névmagyarosítók érettebb férfiak, a harmadik generációban jellemzően fiatalabbnak, a negyedik nemzedék esetében pedig kiskorúak, akik – ha még nem öröklik – „szülői investícióként” kapják meg a magyar családnevet.

A személynévek kérdéskörét a kötet számos más tényező, a magyárosodás folyamatának egyéb összetevői, a nyelvhasználat és a csoporttudat módosulásainak jelenségei stb. mellett, körében és szempontjából mutatja be. A személynévek és használatuk háttéréről egyes esetekben, például Vámbéry Ármin (83, 84, 93) vagy az eredetileg egyaránt *Weisz Mór*-nak nevezett Szomorj Dezső és Harmat Géza (175–7) vonatkozásában több

tanulságos adalékkal szolgál. Függelékként közli a SZINNYEI-féle életrajzi lexikon zsidó szerzőinek adattárát (vezetéknev, eredeti vezetéknev, utónév, névváltoztatás éve, születési és halálozási év, foglalkozás), és névmutatóval zárul. FENYVES KATALIN munkája tanulságos példáját nyújtja annak, hogy a tulajdonnevek vizsgálata miként hasznosulhat egyéb célú – az ún. önelvű névtan terrénján kívül eső – tudományterületeken is.

FARKAS TAMÁS

**HOFFMANN ISTVÁN: A TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL
MINT HELYNÉVTÖRTÉNETI FORRÁS
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. 260 lap**

A magyar nyelv egy-egy jelentősebb nyelvemléke időről időre magára vonja a kutatók figyelmét. A Tihanyi alapítólevélnek, első eredetiben fennmaradt hazai szórványemlékünknek a magyar nyelvi anyagát az eddigi elemzések főként filológiai, nyelvtörténeti, valamint birtoklás- és művelődéstörténeti szempontokat előtérbe helyezve vizsgálták (a részleteket l. a könyv 11–4. oldalán). A nyelvemlékről eddig született monografikus feldolgozások, az egyes szórványok értelmezését pontosító tanulmányok kérdésfelvetését, eredményeit több tényező (így például a tudományág adott korszakbeli ismeretanyaga, a szerzők előismeretei, a célközönség) együttese határozta meg. HOFFMANN ISTVÁN könyve (amely a szerző akadémiai doktori értekezésének átdolgozott változata) újszerű, sajátos megközelítésmódot alkalmaz: a szórványok fontos nyelvi tulajdonságából, azok szövegbeli funkciójából kiindulva a modern névtudomány eszköztárával szólaltatja meg az alapítólevél magyar nyelvi anyagát.

A könyvet az előszó (9–10) és az alapítólevél kutatásának történetét, valamint a szerző által végzett elemzés fontosabb szempontjait bemutató kutatás-módszertani fejezet (11–9) indítja. Ezután az alapítólevél betűhív szövege, magyar fordítása és a jelentősebb korábbi átiratok és fordítások listája következik SZENTGYÖRGYI RUDOLF közreadásában (21–41). A kötet legerjedelmesebb részében HOFFMANN ISTVÁN az alapítólevél helynévi szórványait elemzi (43–214), majd összegzésképpen az oklevél megfogalmazásának nyelvi jellegzetességei, a szórványok lokalizációjának lehetőségei, a helynévi alakok névrendszertani sajátosságai kapcsán az elemzés során levont megfigyelések következnek (215–32). A monográfiát az irodalomjegyzék (233–43), a név- és szómutató (245–58), valamint függelékként a lokalizált szórványok helyét feltüntető színes térkép-melléklet és az alapítólevél fotómásolata zárja.

HOFFMANN ISTVÁN az alapítólevélre mint meghatározott céllal létrehozott, komplex nyelvi tulajdonságokkal bíró szövegműre tekint, amelynek magyar nyelvi adatai csak megfelelő vizsgálati szempontok érvényesítésével árulnak el valós tényeket a 11. század nyelvi, település- és birtoklástörténeti, valamint etnikai viszonyairól. E vizsgálati szempontok összessége adja a helynévtörténeti forráselemzés módszertanát. (E megközelítésmód létjogosultságát a könyv 2.2.-es fejezete meggyőzően bizonyítja: 14–9.) Ennek egyes összetevőit vesszük számba az alábbiakban.